

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 1 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 1

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 1

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА | INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

№1 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2025-1>

Бош муҳаррир:

Тўхтасинов Илҳом

п.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Главный редактор:

Тўхтасинов Илҳом

д.п.н., профессор (Ўзбекистон)

Заместитель главного редактора:

Editor in Chief:

Tuhtasinov Ilhom

DSc. Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ

Назаров Бахтиёр

академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўгли

ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова

ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким

ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил

ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммамад

к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт

Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода

ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар

ф.ф.д. (Грузия)

Туробов Бекпулат

масъул котиб, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Назаров Бахтиёр

академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умар оглы

д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова

д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким

д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил

д.ф.н., профессор (Россия)

Джураев Маматкул

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммамад

к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Джеймс Форт

Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Балтабаев Ҳамидулла

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Дустмухаммедов Хуршид

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода

д.ф.н., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар

д.ф.н. (Грузия)

Туробов Бекпулат

отв. секретарь, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

EDITORIAL BOARD

Bakhtiyor Nazarov

academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli

Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova

Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim

Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail

Doc. of philol. scien., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed

Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort

University of Michigan (USA)

Umarkhodjaev Mukhtar

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar

Doc. of philol. scien. (Georgia)

Turobov Bekpulat

PhD Ass. prof. Senior Secretary
(Uzbekistan)

PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

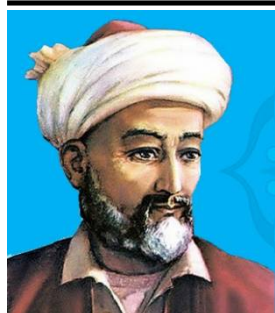
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

1. Raxmatullaeva Guljaxon Normo‘min qizi INSON ICHKI OLAMI NEGATIV KONSEPTLARINING LINGVO-KOGNITIV TAHLILI (g`am-anduh (qayg`u), mahzunlik, iztirob konseptlari misolida).....	5
2. Xamrayeva Zebiniso Xaydarovna A COMPARATIVE STUDY OF THE COMPLEX SYNTACTIC CONSTRUCTIONS BASED ON ENGLISH LANGUAGE MATERIALS.....	11
3. Esanova Zebo Ikrom qizi ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING O‘RGANILISHI.....	17
4. Abdullaeva Sanobar Bakhrillaevna BIBLICAL PHRASEOLOGY DESCRIBING THE SOCIAL POSITION OF A PERSON.....	23
5. Kozieva Iqbol Kamiljonovna METHODS OF ANTHROPOLOGICAL RESEARCH.....	27
6. Эпрашева Т.А. ХАЛҚАРО СОЛИҚ ХУЖЖАТЛАРИДА СОЛИҚ ТЕРМИНОЛОГИЯСИНИНГ ҚИЁСИЙ ВА ТИПОЛОГИК ТАҲЛИЛИНИ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	35
7. Kushatova Nargiza Rustamovna TEODOR DRAYZERNING BAXTIQARO KERRI ROMANIDA XRONOTOP: ZAMON VA MAKONNING POETIK TASVIRI”.....	40
8. Ergashova Baxora Sayfillo qizi, Janna Tsulimova ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАСТОЛЬНЫХ ИГР В ОБУЧЕНИИ ИТАЛЬЯНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	47
9. Obloqulova O‘g‘iloy Abdurayim qizi MILLIY VA MADANIY QADRIYATLARNING REKLAMA MATNLARDA IFODALANISHI.....	51
10. Rakhimova Nodira Kamolovna INTERTEXTUALITY IN TRANSLATION: THEORETICAL INSIGHTS AND PRACTICAL APPROACHES.....	55
11. Xaydarova Nigora Tuxtasinovna GENDER MULOQOTINING PSIXOLOGIK ASOSLARI.....	66
12. Bekmurodova Feruza Dilmurat qizi XITOIY TILIDAGI FIZIK ATAMALAR SHAKLLANISHINING LINGVISTIK TAMOIYILLARI.....	71
13. Boymurodova Dilafruz Dilshod qizi YAPON TILIDA YOZUV TIZIMI RIVOJLANISHI VA HIRAGANA, KATAKANA, KANJILARNING FONETIK KATEGORIYALARI.....	75
14. Gulzor Baxriddin qizi Temirova THE NATURE OF A JOURNALIST'S POSITION IN POLITICAL COMMENTARY AND ITS CONCEPTUAL ASPECTS.....	80
15. Aminova Lola Alimovna TURK TILIDA YAXSHI TILAK BILDIRISH VA ILTIFOT SO‘ZLARI.....	86
16. Najmiyeva Po‘lotoy Tilavmurodovna KELISHIK QO‘SHIMCHALARINING TARIXIY TADQIQI.....	94
17. Tilovova Go‘zal Rustamovna TERMINOLOGIYA VA LUG‘ATSHUNOSLIKNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI.....	99
18. Nilufar Abduraxmonova, Tirkashev Jasurjon Uktam o‘g‘li OTLARNING SEMANTIK TASNIFIDA XALQARO STANDART TEGLAH TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	103
19. Shoxida Ulugova Shoxruxovna POETIK NUTQDA INDIVIDUAL METAFORIK KONSEPTLARNING FAOLASHUVI.....	115
20. Lutfillovna Faxriniso Maxmudovna YAPON TILI IYEROGILFLARINING PAYDO BO‘LISH TARIXI.....	120

21. Eshanova Zilolaxon Qo‘chqarovna ISTIQLOL DAVRI O‘ZBEK SHE‘RIYATIDA XALQ ERTAKLARI BADI‘Y SINTEZI.....	125
22. Халмурадова Зебинисо Шавкатовна ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОНИМОВ В ТЕКСТАХ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	132
23. Умитой Хушвақтова ЁЗУВЧИ ЗУЛФИЯ ҚУРОЛБОЙ ҚИЗИ АСАРЛАРИДА ПАРАЛИНГВИСТИК ВОСИТАЛАР.....	138
24. Alimova Sevara Farxadovna XITOIDA RANG MADANIYATINING KELIB CHIQISH.....	145
25. Fayzullaeva Zebuniso Abdulkarimovna DAS LEHREN DER MODI DER VERBEN DES DEUTSCHEN ANHAND DER TRADITIONELLEN UND NEUEN METHODEN.....	149
26. Razmuxamedova Fotima Jahongir qizi XITOI TILIDAGI QON-QARINDOSHLIK TERMINLARINING LINGVISTIK TAHLILI.....	154
27. Sayyora Tagaeva, SH.Mustanova MADANIYAT, BILIM VA TIL – SEMANTIK TIPOLOGIYA TALQINIDA.....	160
28. Odinoxon Qulmuradova JURNALISTIKADA DIALOGIK JANR TUSHUNCHASI, UNING O‘ZIGA XOSLIGI VA TASNIFI.....	164
29. O‘ng‘alova Zulayho Xolboy qizi ASQAD MUXTOR ASALARIDA ZAMON, MAKON VA MUHIT TASVIRI.....	171
30. Xolida Yo‘ldasheva MATN TIPOLOGIYASIGA ANTROPOTSENTRIK YONDASHUV.....	177
31. Ibragimova Shahnoza Xalilovna LINGUOPOETIC AND LINGUISTIC FEATURES OF ERNEST HEMINGWAY’S NOVEL “A FAREWELL TO ARMS”.....	182
32. Sadriddinzoda Safiya Shaxobiddinovna AMPHIBOLOGY IN ENGLISH RELIGIOUS LEXICOLOGY.....	187
33. Esirgapov Mukhiddin Nizomiddinovich THE INFLUENCE OF THE INTERNET AND DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE ENGLISH LANGUAGE....	193

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

ISSN: 2181-9297

www.tadqiqot.uz

Esanova Zebo Ikrom qizi

Qarshi davlat universiteti magistranti

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING O`RGANILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15521300>

ANNOTATSIYA

Keyingi yillarda til tadqiqiga yondashuvlar antropotsentrik padaradigma tamoyillari asosida amalga oshirilmoqda. Jumladan, diskurs tushunchasi va uning mohiyati, turlari kabi masalalar ham antropotsentrik paradigmaning turli yo`nalishlarida tadqiq obyekti bo`lmoqda. Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik yo`nalishlarining muhim tadqiqot obektlaridan biri bo`lgan diskurs va diskursiv tahlil, diskurs tushunchasining mazmuni, matn va diskurs munosabati, diskursning turlari haqidagi nazariy qarashlar hamda bu borada dunyo tilshunosligi, xususan, o`zbek tilshunosligidagi tadqiqotlarga munosabat bildirilgan.

Kalit so`zlar: Antroposentrik tilshunoslik, diskurs, diskursiv tahlil, nolisoniy omillar, matn, nutqiy muloqot.

Эсанова Зебо Икром кизи

Магистр Государственного Университета Карши

ПОНЯТИЕ ДИСКУРСА И ЕГО ИЗУЧЕНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

АННОТАЦИЯ

В последние годы подходы к исследованию языка основываются на принципах антропоцентрической парадигмы. В частности, такие вопросы, как понятие дискурса, его природа и виды, изучаются в различных направлениях антропоцентрической парадигмы. В данной статье представлены дискурс и дискурсивный анализ, являющиеся одними из важных объектов исследования современной лингвистики, содержание понятия дискурс, соотношение текста и дискурса, теоретические взгляды на виды дискурса, а также исследования в мировой лингвистике, в частности, узбекской лингвистике.

Ключевые слова: Антропоцентрическая лингвистика, дискурс, дискурсивный анализ, нелингвистические факторы, текст, речевое общение.

Esanova Zebo Ikrom qizi

Master at Karshi State University

THE CONCEPT OF DISCOURSE AND ITS STUDY IN MODERN LINGUISTICS

ANNOTATION

In recent years, approaches to language research have been implemented based on the principles of the anthropocentric paradigm. In particular, issues such as the concept of discourse and its essence and types are also objects of research in various areas of the anthropocentric paradigm. This article presents theoretical views on discourse and discursive analysis, one of the important research objects of modern linguistics, the content of the concept of discourse, the relationship between text and discourse, and types of discourse, as well as a response to research in world linguistics, in particular in Uzbek linguistics, in this regard.

Key words: Anthropocentric linguistics, discourse, discursive analysis, non-linguistic factors, text, speech communication.

Ma'lumki, o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab tilshunosligimizda tilni yangicha yondashuv asosida o'rganish va lisoniy hodisalarni shu yondashuvga asoslangan holda tadqiq etish mavjud tadqiqot yo'nalishlari uchun tub burilishga sabab bo'ldi. Markazda inson tamoyili asosida tilni tadqiq etish uni turli fan sohalari bilan yaqinlashtirdi. Mazmun va struktura tahliliga asoslangan til tadqiqiga ijtimoiy-madaniy holatlar, makon-zamon hamda nutqiy faoliyatda muloqot ishtirokchilarining ruhiy holati kabi omillarni tahlil predmetlari sifatida kiritish an'anaviy tadqiqot doirasini kengaytirdi. Aniqroq aytilsa, o'zgaras matn kuzatuvidan muloqot jarayoni tahliliga e'tibor kuchaydi.

Antroposentrik tilshunoslik doirasida yuzaga kelgan qator zamonaviy lingvistik yo'nalishlar uchun umumiy o'rganish obyekti – diskursdir. Xususan, pragmatik va kognitiv tilshunoslikning asosiy masalalari sifatida markazda diskurs tushunchasi turadi. Diskurs muloqot jarayonidagi til birliklari, nolisoniy omillar va nutq vaziyati bilan birgalikda shu tilning milliy-madaniy, ijtimoiy-psixologik tomonlarini ko'rsatuvchi omildir.

Diskurs so'zi lotincha “discurrere” – “mulohaza yuritish”, “muhokama”, “muzokara”, “fikr qilmoq” yoki fransuzcha “Discours” – “nutq”, “fikrlash” degan ma'nolarni anglatadi. Fanlar doirasida o'rganilish tarixi falsafadan boshlangan diskurs tushunchasi dastlab italiyalik faylasuf hamda dinshunos Foma Akvinskiyning asarlarida uchraydi. Tilshunoslik termini sifatida esa ilk marta amerikalik tilshunos olim Zellig Xarris tomonidan “Diskurs tahlili” deb nomlangan maqolasida qo'llanilgan. Olimning dastlabki tavsifi bugungi diskurs nazariyasi tamoyillaridan keskin farqlansa-da, u matn tarkibidagi til birliklarini muloqot muhiti bilan bog'liq holda tavsiflaydi.

T.M.Nikolayeva diskursni matn lingvistikasining muhim tushunchasi ekanligini va ko'plab mualliflar tomonidan deyarli bir xil ma'noda qo'llanilganligini talqin etadi. Shuningdek, bu ma'nolarning asosiylarini sanab o'tadi:

- 1) dialog;
- 2) matnning og'zaki-so'zlashuv shakli;
- 3) ma'no jihatdan o'zaro bog'langan gaplar guruhi;
- 4) bog'lanishli matn;
- 5) og'zaki yoki yozma nutq.

Nazariy tilshunoslikda diskurs tushunchasi, uning o'rganilishi va foydalanilishi jihatdan aniq ilmiy asosga ega va barcha uchun birdek qabul qilingan ta'rifning yo'qligi shu tushunchaga nisbatan turli fikrlar xilma-xilligining kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Diskurs qator falsafa va tilshunoslik yo'nalishi maydonlarida kesishuvchi tushunchadir. Bu yo'nalishlar tadqiqotning turli usullarida diskursni farqli talqin etadi. Ammo barcha nazariy qarashlarning asosini muloqot nazariyasida dialog, matn va diskurs konseptlarining o'rni va ularning mazmuni, bu tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash tashkil etadi.

Jahon tilshunosligida diskurs tushunchasiga bo'lgan ilmiy qarashlar va diskurs nazariyasiga oid maxsus tadqiqotlar V.G.Borbotko, S.Berkenkotter, K.Hayland, M.R.Jeltuxina, S.A.Kruglova, L.M.Alekseyeva, Y.S.Kubryakova, V.I.Karasik, V.I.Barsukova, I.Y.Dubchak, S.Y.Tyurina, A.Mauranen, Y.S.Goncharova, Y.Y.Bochkareva, O.V.Klimovich, Y.Y.Saxarova, L.V.Borodina, Y.V.Tarasova, D.V.Shapochkin kabi olimlar tomonidan olib borilgan.

Rus tilshunosi N. Arutyunova diskursni ekstralingvistik omillar bilan uyg'unlikdagi izchil matn; voqelik haqidagi bilimlar nuqtayi nazaridan qaralayotgan matn; maqsadli ijtimoiy harakat sifatida qaraladigan nutq sifatida baholaydi.

Yu.S.Stepanov diskursni tilning maxsus qo'llanilishidir, buning negizida maxsus grammatika, maxsus lug'at, so'z qo'llash va sintaksisning maxsus qoidalari, maxsus semantika turadi deb ta'riflaydi. Yuqoridagilarning barchasi ma'lum ijtimoiy-madaniy tizimning aksini yaratadi. Bu maxsus tizim turli institutiv diskurslarda o'z aksini topadi: falsafiy, psixologik va hokazo. bu yerda mazkur tushuncha matn yoki matnlar bilan cheklanmagan. Lekin har bir fanning mental makonini o'z ichiga oladi.

Diskurs – bu kommunikantlarning obektiv ravishda mavjud bo'lgan nutqiy-belgili muloqot tuzilishidir. Muloqot jarayoni til birliklari va muayyan interaktiv birliklarning uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi.

Keyingi yillarda tilshunoslikda diskurs tushunchasi va uning turlari borasida yetarlicha tadqiqotlar amalga oshirilganligini ko'rish mumkin. Shu jumladan, o'zbek tilshunosligida ham diskurs antropotsentrik tilshunoslikning turli yo'nalishlarida tadqiq qilindi. Jumladan, Sh. Safarov, D. Ashurova, N.Normurodova, L.Raupova, Z.Pardayev, G.Toirova, G.Odilova, Sh.Bobojonova, Sh. Gulyamova, D.Nasriyeva, I.Xursanov kabi tilshunoslar olib borgan izlanishlardan olingan diskurs nazariyasiga oid bilimlar keyingi pragmlingvistik tadqiqotlar uchun qimmatli ma'lumotlar taqdim etadi.

So'nggi yillarda zamonaviy tilshunoslik doirasida olib borilayotgan tadqiqotlar diskurs muammosining turli jihatlarini yoritish va tushunchaning mohiyatini teranroq ochib berish uchun katta ahamiyat kasb etmoqda. Tilshunoslikda muloqotning mazmun plani hamda ishning tadqiq etish obyektiga ko'ra badiiy, siyosiy, rasmiy, norasmiy, tibbiy, monologik, dialogik, xususiy diskurs turlarini farqlash mumkin.

Sh. Safarov diskursning yaratilish va qabul qilinishi bir xilda madaniyatning ma'lum zamon-makon maydonida, muayyan muloqot muhitida kechishini e'tirof etib, unda so'zlovchining kommunikativ maqsadi uchun mos keladigan mazmun plani yaratilishini qayd etadi. Bu mazmun o'z maydonida adresat va adresant munosabatini, ularning ijtimoiy mavqeyini, jamiyatda harakatda bo'lgan axloqiy-etnik normalarni aks ettiruvchi ijtimoiy-madaniy axborotlarni jamlashi ta'kidlangan. Ifoda planiga ko'ra bir xil muloqot maqsadini turlicha til birliklari vositasida farqli uzatish mumkin. Qanday lisoniy birlik tanlash kommunikantlarning ijtimoiy aloqadorlik darajasiga va nutq vaziyatiga bog'liq holda amalga oshadi.

“Nolisoniy axborotlarning mavjudligi va mazmunning axborot yetkazish maqsadiga mosligi muloqotning samarasini, diskursning axborot vositasi bo'la olishini ta'minlaydi. Diskurs va matn hodisalarining har ikkalasi ham muloqot ishtirokchilarining ongli faoliyati tutashadigan makondir. Ongli faoliyat esa doimo ma'naviy-madaniy asosga ega bo'ladi.” Shuningdek, olim o'z tadqiqotida matn va diskurs tushunchalarining farqlanishiga sabab bo'luvchi qator sifatlarga to'xtaladi hamda matnni turg'un, tayyor mahsulot, diskursni esa kechayotgan nutqiy muloqot jarayoni sifatida talqin etadi.

Umuman olganda, diskurs – nutqiy muloqot jarayonidir. Ushbu jarayon tilning ekstralingvistik-pragmatik, mental-psixologik omillar va kommunikantlarning mavjud voqelikka bo'lgan bilimlarini umumlashtiruvchi nutqning og'zaki yoki yozma ko'rinishida namoyon bo'lishidir.

Diskurs bajarayotgan kommunikativ vazifasi jihatdan tizimlashgan va muloqot vaziyatiga moslashgan nutqiy qurilmadir. Shakl va vazifasi jihatidan muvofiqlashuv diskursni boshqa birliklardan farqlash imkonini beradi. Kommunikantlarning ijtimoiy-ixtisoslashgan belgilariga ko'ra muloqot maqsadi ma'lum bir tizimli yoki kontekst bilan bog'liq holda yuzaga keladigan holatda bo'lishi mumkin. Xususiy diskurs sifatida qaraladigan tibbiy diskurs, sud diskursi, ta'limiy diskurs kabilar yo'naltirilgan tizimli nutqiy intensiyaga ega.

“Tilning ikki – og'zaki va yozma jihati har doim bir-biri bilan munosabatda va aloqador. So'zlashuv tili yozma adabiy tilning manbaidir. So'zlashuv tili dialogik diskurs shaklida namoyon bo'ladi va bu diskurs hozirjavoblik asosida tuziladi. Lekin unutmaslik kerakki, so'zlashuv tili deganda, faqat

dialogni tushunmaslik kerak. Albatta, ular bir-biri bilan bogʻliq hodisa, shu bois yozma va ogʻzaki adabiy til tarkibida har ikkala nutq shakli mavjud”.

Z. Pardayev shunday yozadi: Diskurs atamasi subyektiv, ijtimoiy-madaniy, shuningdek, stereotip, presedent(namunali) fikrlar, monolog va dialog koʻrinishidagi nutqiy faoliyat jarayonini ifodalovchi tushunchalarni qamrab oladi. Amalda, diskurs – bu matnning shakllanish usulidir. Diskurs ilmiy atama sifatida sintaktik, semantik va pragmatik xususiyatga ega. U sintaktik jihatdan ifoda plani, yaʼni strukturasiga, semantik jihatdan mazmun-maʼno planiga, pragmatik jihatdan esa perlokutsiya – xabar planiga koʻra turli fikrlar, nutqiy aktlardan tashkil topgan faoliyat sifatida tavsiflanadi.

G.Odilova doktorlik dissertatsiyasida xususiy diskursning lingvistik xususiyatlarini glyuttonik diskurs misolida kuzatadi va tushunchaga quyidagi xulosalarini berib oʻtadi: “Diskurs – nutq va nolisoniy omillar yigʻindisi boʻlgan muloqot shakli. Har qanday matn diskurs boʻla olmaydi. Bizningcha, matn tashqi omillar bilan uygʻunlikda qaralganda diskurs sifatida namoyon boʻladi.

Badiiy diskursning xususiy masalalari ustida tadqiqot olib borgan tilshunos D. Nasriyeva diskurs ogʻzaki yoki yozma shakldagi kommunikativ vosita ekanligini, shuningdek, interaktiv xarakterdagi har qanday nutq birligi diskurs boʻla olishini qayd etadi. Farqli ravishda, matnni aloqa-aralashuvning nointeraktiv xarakterdagi nutqning yozma shakli deya taʼriflaydi. Anglanishicha, yuqorida keltirilgan taʼrif diskurs va matn bir xil lisoniy xususiyat kasb etishi haqida aytilgan ilmiy qarashlarni inkor etadi. Demak, bu ikki tushuncha oʻrtasidagi umumlashtiruvchi xususiyat interaktivlik (ikki tomonlama aloqador taʼsir) xususiyatidir. Adresant va adresatning muloqot jarayonidagi munosib ishtiroki bu xususiyatni taʼminlovchi asosiy omildir.

N. Xursanov esa drammatik diskursdagi verbal va noverbal komponentlarni monografik talqin etadi. Ushbu monografiyada bu komponentlarning drammatik diskursning voqelanishidagi roli hamda ularning lingvomadaniy va sotsiopragmatik xususiyatlari ochib berilgan. Diskurs nazariyasining muhim tushunchalari oʻzbek va ingliz tillaridagi drammatik asarlar misolida tahlilga tortiladi. Shuningdek, olim drammatik diskursning sotsiolingvistik xususiyatlariga bagʻishlangan maqolasida diskursni muayyan maqsadga yoʻnaltirilgan ijtimoiy harakat va nutqiy faoliyat mahsuli sifatida tavsiflaydi. Diskursni turli aspektlarda oʻrganish orqali uning mohiyatini yoritish shu tilga xos boʻlgan pragmatik va sotsiopragmatik xususiyatlarni oʻrganish va baholash imkonini yaratadi. Diskurs voqelanishida fikr ifodalash va aloqa-aralashuv uchun lisoniy birliklar bilan bir qatorda emotsional taʼsir hamda ifodalanayotgan fikrga qoʻshimcha maʼno yuklovchi ekstralingvistik komponentlardan ham foydalaniladi. Ushbu komponentlar muloqot vaziyati va kommunikativ intensiya nuqtayi nazaridan turlicha koʻrinishda boʻlishi, shuningdek, oʻziga xos funksional munosabat kasb etishi mumkin. Drammatik diskursda ham qahramonlarning nutqi bilan birga yuz mimikalari hamda tana harakati ularning xarakter xususiyatlarini aniqroq ochib berishda asosiy omillardan hisoblanadi.

G. Babayeva oʻzining tibbiy diskurs tushunchasiga bagʻishlangan maqolasida quyidagi fikrlarni qayd etadi: “Tibbiy nutq ijtimoiy maqsad bilan shartlangan kommunikativ faoliyatning bir qismi boʻlganligi, lingvistik vositalar va kasbiy muloqotning ekstralingvistik tarkibiy qismlarini birlashtirganligi sababli ushbu hodisani nutq xatti-harakatlarining samaradorligi, usullari va funksiyalari nuqtai nazaridan oʻrganish dolzarbdir”. Xususiy diskursning ushbu turi muloqot ishtirokchilarining turli ijtimoiy qatlam vakillari ekanligi, shu bilan birga kommunikativ intensiyaning muayyan shaklda ekanligi bilan xarakterlidir.

Diskurs bu “voqealarga toʻla hayot”. Shu sababli ushbu atama, “matn” atamasidan farqli oʻlaroq eski matnlarga nisbatan ishlatilmaydi. Chunki bunday matnlar jonli hayot bilan bevosita bogʻlana olmaydi. Diskurs nutqqa paralingvistik (mimika, jest) xususiyatlarni ham olib kiradi. Ushbu belgilar nutqqa uning asosiy vazifalaridan biri – suhbatdoshga his-tuygʻuni (ritmik, referent, semantik, hissiy-boʻyoqdor,) yetkazishga, illokutiv kuch (undov jestlari, ishonitirish) qoʻshishga yordam beradi. Matn taʼrifi masalasida uning ham ogʻzaki ham yozma shakllari mavjudligini qoʻllab-quvvatlovchi tadqiqotlardan kelib chiqib aytish mumkinki, muloqot mazmuni yakunlangach uning saqlab olingan moddiy tashuvchisi (grafika, ovozli yozuv) matn tusini oladi. Yaʼni, unda makon-zamon, nutq

vaziyatiga aloqadorlik (kontekst), ekstralingvistik xususiyat kabilar o'z nihoyasiga yetadi. U mavjud voqelikdan uzoqlashadi.

Diskursning xususiy masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolada muallif rus tilshunosligida diskursning juda ko'plab turlari o'rganilganligi lekin ularning ro'yxati to'liq shakllantirilmaganligi haqida yozadi va quyidagilarni keltiradi:

- shaxsga yo'naltirilgan diskurs (kundalik va ekzistensial) va maqomga yo'naltirilgan diskurs
- institutsional (siyosiy, ma'muriy, huquqiy, harbiy, pedagogik, diniy, sport, ilmiy va boshqalar);
- milliy diskurs (rus, nemis, ingliz va boshqalar); – diskurs-esseistik, yangiliklar va boshqalar;
- munozarali, polemik va boshqalar;
- ommaviy axborot vositalari diskursi, internet diskursi va boshqalar;
- argumentativ, informatsion, ifodali, reklama, kinoyali nutq va boshqalar;
- fantastik diskurs, detektiv, ksenofobiya va boshqalar.

Aytish mumkinki, o'rganilgan manbalar yuqorida keltirilgan diskurs turlarini ichki tuzilishiga ko'ra ham o'zaro tasniflash mumkinligini ko'rsatadi.

Dialog, matn va diskurs tushunchalarining mohiyatini belgilashga qaratilgan fikrlar va tadqiq ishlari ularni turlicha talqin etadi. Qaysidir tadqiqot ularni yondosh hodisalar sifatida baholasa, boshqasi ular o'rtasidagi og'zaki-yozma, dinamik-statik, funksional-strukturaviy kabi xususiyatlar bilan bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar sifatida tahlil etadi. Birining o'rnida boshqasi qo'llanilgan talqinlarga ham duch kelish mumkin. Matn va diskurs tushunchalarini o'zaro tenglashtirish yoki ayrim lisoniy belgilariga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri farqlash ularning boshqa xususiy sifatlarini chetlab o'tishga sabab bo'lishi mumkin. Matn gaplarning mazmuniy va grammatik jihatdan bog'lanishi hamda ularning sintagmatik tuzilishidan iborat yozma shakldagi butunlikdir mazmunidagi talqinga asoslanilsa esa diskursga nutqiy muloqot jarayoni, matnga esa (faqat kommunikativ xarakter kasb etganda) diskurs namoyon bo'lishining bir shakli sifatida qarash masalaning mohiyatini aniqlashtirish va ushbu tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, kommunikatsiya jarayonida tilning ijtimoiy va tafakkur tomonlari, pragmatik va kognitiv xususiyatlarini aniq kuzatish imkoniyati mavjud. Matn kommunikativ maqsadga yo'naltirilganda esa uni diskursning moddiy yozma shakli deyish mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, diskurs kommunikaning axborot uzatish maqsadi ustiga qurilgan mazmun va shu mazmunni ifodalovchi murakkab lisoniy komponentlardan tashkil topgan nutqning og'zaki yoki yozma shakli. Diskurs o'zida adresat va adresant munosabati, ularning voqelikka nisbatan umumiy bilimlari va aniq muloqot muhitida lisoniy birliklarning ifoda imkoniyatlari, nolisoniy-pragmatik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Горбунова М. В. К истории возникновения термина «дискурс» в лингвистической науке // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. 2012
2. Harris, Z. S. (1970). Discourse Analysis. В Papers in Structural and Transformational Linguistics
3. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики. – М.: Прогресс, 1978.
4. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия. 1990.
5. Степанов Ю. С. Альтернативный мир Дискурс, Факт и принципы Причинности [Электронный ресурс] // Язык и наука конца XX века: сб. статей. М.: РГГУ, 1995.
6. Седов К.Ф. Дискурс и личность эволюция коммуникативное компетенции. М.: Лабиринт, 2004.
7. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent, 2008.

8. Safarov Sh. Nutq lingvistikasining tekshiruv obyekti nimadan iborat? Nutq lingvistikasi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. – Samarqand 2006,
9. Raupova L.R. Dialogik diskursdagi polipredikativ birliklarning sotsiopragmatik tadqiqi. Filol. fanlari d-ri. diss. -Toshkent-2012
10. Pardayev Z. Pragmatik lingvistika. O`quv qo`llanma. Samarqand-2013.
11. Одилова Г.К. Глюттоник дискурс асослари. – Тошкент: Mumtoz so`z, 2020.
12. Nasriyeva D. “Badiiy diskurs: lingvokognitiv va lingvokulturologik yondashuv (Isajon Sulton asarlari misolida) Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati Toshkent – 2024.
13. Xursanov N. Dramatik diskursda verbal va noverbal komponentlar munosabati. Monografiya, 2024.
14. Xursanov N. Drammatik diskursning sotsiolingvistik xususiyatlari, So`z san`ati xalqaro jurnali № 1 2023.
15. Babayeva G.L. “Tibbiy diskurs” tushunchasi tahlili va tadqiqi masalasi / Scientific aspects and trends in the field of scientific research: Vol. 1 No. 8 (2023).
16. Olimov Z. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. Konferensiya to`plami. 2024. 11-to`plam, 1-son.
17. Ro`ziyev A. Pragmalingvistikada xususiy diskurs va uning xususiyatlari. O`z.MU xabarleri, 2024, [1,9,1]

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 1 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 1

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 1

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000